

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ:

Πάρος - Αύγουστος 1999

«Προς μια ριζοσπαστική πολιτισμική ατζέντα για τις ευρωπαϊκές πόλεις και περιφέρειες»

Ρούλη Λυκογιάννη*

Το Διεθνές Σεμινάριο που έγινε στις Λεύκες της Πάρου, από τις 30 Αυγούστου έως τις 5 Σεπτεμβρίου 1999, ήταν το έβδομο στη σειρά των Σεμιναρίων του Αιγαίου, που ξεκίνησαν το 1983 στη Νάξο. Το σεμινάριο αυτό οργανώθηκε από τον Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, τον Τομέα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, το Εργαστήριο Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου και το Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Κεντρικό θέμα του σεμιναρίου ήταν η στροφή της επιστημονικής συζήτησης γύρω από τα ζητήματα αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης σε προσεγγίσεις όπου οι λεγόμενες πολιτισμικές παράμετροι αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, ενώ διατυπώνεται μια περισσότερο ή λιγότερο συνολική αμφισβήτηση των ερμηνευτικών σχημάτων για το χώρο που είχαν διατυπωθεί στα πλαίσια της πολιτικής οικονομίας και του μαρξισμού. Αντιμετωπίζοντας με σκεπτικισμό τις μαρξιστικές κατηγορίες ανάλυσης, που αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για να αποτυπώσουν την πολυπλοκότητα των ρα-

γδαίων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών, ιδιαίτερα μετά το 1989, οι ανακοινώσεις του σεμιναρίου επικεντρώθηκαν στη χρήση της κουλτούρας/του πολιτισμικού ως μιας αναλυτικής κατηγορίας ικανής να δώσει νέες ιδέες για ζητήματα άνισης χωρικής ανάπτυξης, πολεοδομικής και περιφερειακής αναδόμησης, κοινωνικών ανισοτήτων και για την ανάδειξη νέων πολιτικών προγραμμάτων. Πολλές ανακοινώσεις αναφέρθηκαν σε θέματα που αφορούσαν στην εξέταση του χώρου μέσα από τις έννοιες της ταυτότητας, της διαφορετικότητας, του τόπου, του φύλου και της εθνικότητας. Παράλληλα, άλλες ανακοινώσεις υπο-

* Αρχιτέκτων, υποψηφία Διδάκτωρ ΕΜΠ.

γράμισαν ότι η παράβλεψη των μηχανισμών της καπιταλιστικής συσσώρευσης θα αποτελούσε ένα νέο πολιτικό κενό.

Τα θέματα που συζητήθηκαν ειδικότερα κατά τη διάρκεια του συνεδρίου είχαν χωριστεί σε έξι ενότητες, στα πλαίσια των οποίων ακολούθησε συζήτηση από τους/τις παρευρισκόμενους/ες, ενώ τα τοπικά προβλήματα ανάπτυξης της Πάρου αποτέλεσαν αντικείμενο δημόσιας συζήτησης, στην οποία έλαβαν μέρος ο δήμαρχος Πάρου και άλλοι τοπικοί παράγοντες.

1. Σχεδιαστικές προσεγγίσεις με πολιτισμικό περιεχόμενο και διαχείριση του χώρου

Ο Vicente Granados Cabezas εξέτασε το ζήτημα της διαφορετικότητας μέσα από το παράδειγμα της Ισπανί-

ας, όπου η ποικιλία στη γλώσσα και στην κουλτούρα είναι ένα έντονο φαινόμενο με ιδεολογικές και πολιτικές προεκτάσεις, οι οποίες προσδιορίζουν και τις πρακτικές και την πολιτική διευθέτησης του δημοσίου χώρου. Η ανακοίνωση των Αλέξι Δέφνερ και Λόη Λαμπριανίδη αφορούσε στη σχέση κουλτούρας και οικονομίας και τη σημασία των πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την αστική και οικονομική αναγέννηση, όπως αυτές προβάλλονται μέσα από το θεσμό «Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης». Ο Hatto Fisher εξέθεσε τα θέματα και τους προβληματισμούς που προέκυψαν στα πλαίσια Πιλοτικού Προγράμματος, βασισμένου στην Πολιτιστική Αναγέννηση και Οικονομική Ανάπτυξη πέντε πόλεων (Βόλος, Galway, Παλέρμο, Λειψία, Cardiff), καθώς και τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη χάραξη πολιτισμικής πολιτικής, που θα έχει στόχο

την ποικιλομορφία της τοπικής οικονομικής βάσης και την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής.

Οι M. Dolores Garcia Ramón και Abel Albet αναφέρθηκαν στις στρατηγικές βάσει των οποίων ο αστικός μετασχηματισμός που επιχειρήθηκε στη Βαρκελόνη στη δεκαετία του 1990 την καθιέρωσε ως «μοντέλο» πολεοδομικού σχεδιασμού και διαχείρισης. Οι στρατηγικές αυτές αφορούσαν στον κυρίαρχο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης σε θέματα σχεδιασμού και διαχείρισης στην ανάδειξη του δημόσιου χώρου ως βασικού παράγοντα για την εξασφάλιση της ταυτότητας και της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Παράλληλα, επιδιώχθηκε η αρμονική συνύπαρξη των τμηματικών παρεμβάσεων με το συνολικό χώρο της πόλης, η υπεράσπιση των μικτών χρήσεων και λειτουργιών στις νεόδμητες περιοχές και η εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής στις περιοχές ανάπλασης. Ο Mike Edwards, τέλος, ανέπτυξε το ρόλο που μπορεί να παίξει ο νέος θεσμός των εκλεγμένων δημάρχων και συμβουλίων μητροπολιτικών περιοχών στη συγκρότηση της αγοράς ακινήτων, μέσα από την οποία παράγονται και αναπαράγονται ανισότητες, αναφερόμενος ειδικότερα στο Λονδίνο, προς το δήμαρχο του οποίου «απευθύνθηκε».

2. Προκλήσεις για ανάπτυξη πολιτισμικής/οικονομικής θεωρίας

Ο Andrew Sayer αναφέρθηκε στο «διορθωτικό ρόλο» της πολιτισμικής στροφής που εντάσσει τα κοινωνικά και πολιτισμικά θέματα στις οικονομικές πρακτικές και συστήματα, επισημαίνοντας παράλληλα και τον κίνδυνο που ελλοχεύει με την παράβλεψη των μηχανισμών της καπιτα-

λιστικής συσσώρευσης και της άνισης ανάπτυξης. Η ανακοίνωση των Nicky Gregson, Kirsten Simonsen και Ντίνας Βαΐου επισήμανε τα θεωρητικά κενά που εμφανίζονται στη συζήτηση γύρω από την πολιτισμική στροφή και έθεσε ερωτήματα που αφορούν στη σχέση κουλτούρας και οικονομίας και τον τρόπο που αντιλαμβάνεται κανείς αυτά τα ζητήματα. Αναλύοντας τις τάσεις που καθορίζουν τη διαμόρφωση αυτής της συζήτησης, οι οποίες βασίζονται στην αντιμετώπιση των εννοιών της κουλτούρας και της οικονομίας ως διακριτών, συνήθως αντίθετων, περιοχών, με συνέπεια την προνομιακή θέση της οικονομίας έναντι της κουλτούρας, η ανακοίνωση πρότεινε την ενιαία αντιμετώπιση κουλτούρας-οικονομίας, προκειμένου να αποφευχθεί η προνομιακή θέση της μιας έναντι της άλλης.

Ο Michael Storper και η Gabriela Paolucci, αν και είχαν στείλει τις ανακοινώσεις τους, δεν μπόρεσαν να συμμετάσχουν στο σεμινάριο. Η Θεανώ Τερκενλή ανέπτυξε το ρόλο των γεωγραφιών της καθημερινής ζωής ως πεδίου παραγωγής και αναπαραγωγής πολιτισμικών και ατομικών διαφορών και υπερασπίστηκε μια μέθοδο διερεύνησής τους που να εξετάζει την αλληλεπίδραση των ποικίλων θεμάτων της καθημερινής ζωής με άλλα ζητήματα της ζωής και με διαφορετικά συμφραζόμενα σε διαφορετικές κλίμακες –από την ατομική στην κοινωνική ή την εθνική– τα οποία επιδρούν στην αέναη εξέλιξη των πολιτισμικών διαδικασιών. Η Ελένη Πορτάλιου μίλησε για την άνιση μεταχείριση και περιθωριοποίηση ορισμένων κοινωνικών ομάδων και την ισοπέδωση των διαφορετικών ταυτοτήτων και πολιτισμικών χαρακτηριστικών, που συντελούνται στα πλαίσια της πολιτικής της αποκατάστασης/ανανέωσης ορισμένων

περιοχών, η οποία ακολουθεί τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς, αγνοώντας τη σημασία της ιστορικής και συλλογικής μνήμης και της κοινωνικής συνοχής.

3. Φύση και πολιτισμός

Ο Μιχάλης Μοδινός ανέλυσε το ρόλο της οικολογίας έτσι όπως αυτός εξελίσσεται στο τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, υποστηρίζοντας πως η αντιμετώπιση της φύσης και της κοινωνίας ως μιας ενότητας αποτελεί πολιτικό διακύβευμα βάσει του οποίου θα πρέπει να εξετάζεται η αλληλεπίδραση της τοπικής και της παγκόσμιας ανάπτυξης, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι για την ενίσχυση της βιωσιμότητας και την άρση ανισοτήτων μεταξύ προνομιούχων και μη προνομιούχων περιοχών. Ο Λεωνίδας Λουλούδης σχολίασε την πρόσφατη στροφή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που εκφράζεται από την πρόταση της «Green Europe», η οποία επιχειρεί την αποκατάσταση της σχέσης της αγροτικής οικονομίας με το περιβάλλον μέσω ενός κοινού πολιτισμικού μοντέλου. Στην ανακοίνωσή τους, οι Eric Swynghedouw και Μαρία Κάικα αναφέρθηκαν στη διαδικασία αστικοποίησης της φύσης και τη σχέση της με περιβαλλοντικές αλλαγές, επισημαίνοντας τις ιστορικές συσχετίσεις με αντιλήψεις για την πόλη, που έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολιτικών και οικολογικών προσεγγίσεων σε τοπικό ή παγκόσμιο επίπεδο.

4. «Μια άλλη Ευρώπη»: πρότυπα κοινωνικής ολοκλήρωσης/μη ολοκλήρωσης

Ο Enzo Mingione, αναφερόμενος

στις ομοιότητες των ιστορικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των χωρών της Νότιας Ευρώπης (Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα), επισήμανε την παράλληλη εξέλιξή τους, που αντανάκλαται στην αναποτελεσματικότητα του κράτους για την αντιμετώπιση ζητημάτων κοινωνικής πρόνοιας, η οποία, ως εκ τούτου, επιβαρύνει την οικογένεια – και ιδιαίτερα τις ζωές των γυναικών.

Οι συνθήκες αυτές υποστήριξε ότι οδηγούν σε νέες μορφές αστικής φτώχειας, στις οποίες η οικογένεια προσπαθεί να αντεπεξέλθει με διαφορετικούς τρόπους, που αφορούν κυρίως σε άτυπες δραστηριότητες.

Η ανακοίνωση των Θ. Μαλούτα και Ν. Καραδημητρίου επικεντρώθηκε στην περιγραφή μορφών κοινωνικής διαίρεσης του χώρου («κάθετος διαχωρισμός») σε πυκνοκατοικημένες γειτονιές της Αθήνας, στις οποίες παρουσιάζεται έντονη παρουσία των οικονομικών μεταναστών. Ο Enrico Pugliese επισήμανε τη διαφορά μεταξύ προσφύγων (ανθρώπων που διώκονται από τη χώρα τους για πολιτικούς, εθνικούς ή θρησκευτικούς λόγους) και οικονομικών μεταναστών (ανθρώπων που αναγκάζονται να μεταναστεύσουν λόγω οικονομικών παραγόντων) και αναφέρθηκε στην πολιτική μετανάστευσης, που ταλαντεύεται ανάμεσα στην υποχρέωση παροχής ασύλου και στην τάση περιορισμού των μεταναστών.

5. Καταλληλότητα τοπικών συνθηκών και περιορισμοί για την ανάπτυξη

Ο G. Garofoli αναφέρθηκε στα τοπικά μοντέλα ανάπτυξης, μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις και διεθνείς συγκρίσεις, επισημαίνοντας την αναγκαιότητα της γνώσης που απαιτείται για την εξέταση της αλληλεπί-

δρασης των πολιτικών, ιδεολογικών και οικονομικών παραμέτρων που τίθενται με την «πολιτισμική στροφή». Ο Frank Moulaert, επανεξετάζοντας τα θεωρητικά μοντέλα της περιφερειακής ανάπτυξης που αναφέρονται στην έννοια της καινοτομίας (Territorial Innovation Models), υποστήριξε ότι δεν αρκούν για μια αποτελεσματική πολιτική τοπικής ανάπτυξης, που θα έχει στόχο μια δίκαιη κοινωνική ανάπτυξη, την κάλυψη των βασικών αναγκών και την ενίσχυση των τοπικών πληθυσμών, την ανακατανομή του πλούτου μεταξύ περιφερειών κ.ο.κ. Ο David Sadler ανέλυσε τον τρόπο που παράγεται και αναπαράγεται η έννοια της τοπικής βιομηχανικής κουλτούρας και τη συμβολή των θεσμών του συνδικαλισμένου εργατικού δυναμικού στη διατύπωσή της, συγκρίνοντας την ικανότητα των παραδοσιακών σωματείων με τις μορφές συνδικαλισμού που δημιουργούνται στα πλαίσια της σύγχρονης ανάπτυξης. Ο V. Plum, παρουσιάζοντας το παράδειγμα της Κοπεγχάγης, μίλησε για νέες στρατηγικές ανάπτυξης που αφορούν σε μεγάλες ανταγωνιστικές πόλεις, σε αντίθεση με την περιφερειακή ανάπτυξη μέσα στο ίδιο το κράτος.

6. Κερδισμένοι και χαμένοι στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης

Η Daniele Leborgne αναφέρθηκε στην πολιτική της «αποκέντρωσης» που αναδεικνύει το Εθνικό Κράτος ως βασικό επίπεδο μακροοικονομικών και κοινωνικών επιλογών, που στοχεύουν στη στήριξη ενός κράτους πρόνοιας, στην καταπολέμηση της ανεργίας, στην ενίσχυση της ποιότητας της εργασίας, στο υψηλό

βιοτικό επίπεδο και γενικότερα στη διατήρηση δημοκρατικών πρακτικών. Η Soledad Garcia έθιξε το ζήτημα της ταυτότητας μέσα από το μετασχηματισμό των συλλογικών ομάδων της βιομηχανικής κοινωνίας σε εξατομικευμένες δράσεις, που ορίζουν την παγκόσμια κοινωνία του ρίσκου, όπου, μέσα από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, αποδυναμώνεται ο ρόλος του κράτους στη δημιουργία κοινωνικού συμβολαίου και διαμορφώνεται μια κοινωνία η οποία δεν εντάσσει τους ανθρώπους ως συνολικές προσωπικότητες στα λειτουργικά της συστήματα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία όλο και μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων που σήμερα ονομάζονται «κοινωνικά αποκλεισμένοι». Η Αντιγόνη Λυμπεράκη τόνισε την ανεπάρκεια των κανόνων της αγοράς όταν προσπαθούν να ερμηνεύσουν ή να διορθώσουν τις γεωγραφικές ανισότητες με ντετερμινιστικούς και τεχνοκρατικούς όρους και, ξεετάζοντας τη δυναμική της αλληλεπίδρασης του φυσικού κεφαλαίου με το κοινωνικό, ερμήνευσε το φαινόμενο της εσωστρέφειας, που χαρακτηρίζει τις τάσεις ορισμένων λαών ως «εκκεντρικές», σε αντίθεση με τη δυναμική προσαρμογή άλλων, κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά στο δικαίωμα της διαφορετικότητας και στην ιδιαίτερη ταυτότητά τους.

Η ανακοίνωση των Ray Hudson και Κωστή Χατζημιχάλη, με αφορμή τον πόλεμο στο Κοσσυφοπέδιο, εξέτασε το «δικαίωμα στη διαφορά» και τις προοπτικές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και κατάργησης των συνόρων, σε σχέση με τους κανόνες που διέπουν τη διαδικασία της συσσώρευσης του κεφαλαίου στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Αναφερόμενοι στη μέχρι σήμερα α-

ντιμετώπιση των κοινωνιών των Βαλκανίων, οι ομιλητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, παρά την επίκληση θεμάτων κουλτούρας και πολλαπλών ταυτοτήτων, η έννοια της «ετερότητας» απορρίπτεται και επιδιώκεται η ομογενοποίηση που υπονομεύει το αίτημα για ειρηνική συνύπαρξη των λαών. Μιλώντας για τον πρόσφατο πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, ο Αριστείδης Μπαλτάς επισήμανε πως η ιστορική και γεωγραφική θέση της ελληνικής Αριστεράς συντέινε στη δημιουργία μιας πιο καθαρής εικόνας και εκτίμησης για την κατάσταση και τα αίτια αυτού του πολέμου, σε σχέση με την εικόνα που είχε η αμερικανική Αριστερά, η οποία υποστήριξε την αναγκαιότητα αυτού του πολέμου. Με αφορμή την αντίθεση αυτή, υποστήριξε ότι μέσα στην ευρωπαϊκή Αριστερά θα πρέπει να διεξαχθεί μια συζήτηση γύρω από τα θέματα εθνικών συνόρων, μειονότητας και ταυτότητας, μέσα από το πρίσμα της πολυπολιτισμικής θεώρησης και της ιστορικής γνώσης.

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι το ζήτημα της «πολιτισμικής στροφής», έτσι όπως παρουσιάστηκε από τις ανακοινώσεις του σεμιναρίου, ξεετάστηκε μέσα από την προσέγγιση του χώρου, ο οποίος λειτούργησε ως «συνδεδειγμένο νήμα» μέσα στην πολυπλοκότητα του σύγχρονου κόσμου και ως φορέας σύγκλισης των διαφορετικών επιπέδων και οπτικών βάσει των οποίων αναλύθηκαν οι προβληματισμοί των συνέδρων.

Ορισμένες από τις ανακοινώσεις παρουσιάζονται σε ειδικό τεύχος-αφιέρωμα του διεθνούς περιοδικού *Antipode*, και τα Πρακτικά του Σεμιναρίου έχουν κυκλοφορήσει σε μορφή βιβλίου.